

EKSAMENSFORSIDE

Fakultet for samfunnsfag
Institutt ABI og JM

Kandidatnummer*: 581 _____

Emnekode/-navn*: BIB3900 Bacheloroppgave__

Utdanning: Bachelor i bibliotek- og informasjonsvitenskap

Dato innlevert: 15.05.2015 _____

Antall sider, inkl eksamensforsiden: 46 _____

Vedrørende fusk eller forsøk på fusk

X* Jeg har gjort meg kjent med forskrift om studier og eksamen ved HiOA: <http://www.lovdatab.no/cgi-wift/ldles?ltdoc=/for/ff-20120626-0718.html#7-5> §7-5 Fusk og er klar over at dette blir sett alvorlig på og kan medføre strenge sanksjoner

X* Denne besvarelsen:

- er utført av personen som fyller ut dette skjemaet, eller av gruppens medlemmer dersom dette er et gruppearbeid
- har ikke vært brukt til en annen eksamen/innlevering ved dette eller andre læresteder innenlands eller utenlands
- gjengir ikke tidligere eller andres arbeid uten å ha oppgitt kilde
- har oppgitt alle kilder og referanse i litteraturlisten

* sett en X her

581

**Digital samlingsutvikling ved Høgskolen
i Oslo og Akershus**
Et casestudie av Læringscenterets
innkjøpspolitikk for e-bøker

Bacheloroppgave 2015
Bachelor i bibliotek- og informasjonsvitenskap
Høgskolen i Oslo og Akershus, Institutt for arkiv-, bibliotek- og informasjonsfag

INNHold

1. INNLEDNING	1
1.1 Problemstilling.....	2
2. METODE.....	3
3. BEGREPSAVKLARING	6
3.1 E-bøker	6
3.2 Formater.....	7
3.3 DRM.....	8
3.4 Leseplattformer	9
4. SAMLINGSUTVIKLING	11
4.1 Digital samlingsutvikling.....	11
4.2 Utlånsmodeller for e-bøker.....	11
5. E-BØKER I FAGBIBLIOTEK.....	15
6. HiOA.....	16
6.1 Om HiOA.....	16
6.2 Læringscenter og bibliotek	16
7. LSB HiOA OG E-BØKER.....	18
7.1 iPad-prosjektet	19
7.2 Innkjøpskriterier	20
7.3 Digital samlingsutvikling ved LSB HiOA	23
7.3.1 Leverandøravtaler	23
7.3.2 PDA	24
7.3.3 EBS.....	24
7.3.4 Abonnement.....	25
7.4 Veien videre.....	26
7.4.1 E-bøker og brukervennlighet.....	26
7.4.2 Norske e-bøker	27
7.4.3 Prioritering av digitalt materiale	28
7.4.4 Markedsføring	28
8. DISKUSJON.....	30
9. KONKLUSJON	36
10. LITTERATUR	38
11. PERSONLIG KOMMUNIKASJON	43

1. INNLEDNING

Siden e-bøker først gjorde sitt inntog i bibliotek tidlig på 2000-tallet, har det blitt skrevet mye om dem. Forventningene til e-bøker har vært store, men fremdeles kan det virke som om det ligger mye uforløst potensiale i dem. I Norge var de store forlagene sent ute med å tilby norsk litteratur som e-bøker. Det har ført til at bibliotekene har manglet norske e-bøker å låne ut, noe som gir særlig utslag i folkebibliotekene. Fremdeles bærer e-boktilbudet preg av uenigheter mellom forlag og bibliotek. Gode løsninger som er tilfredstillende for alle parter, inkludert sluttbrukerne, har fortsatt ikke kommet på plass. En erfaring som ble gjort i løpet av oppgaven var at det ofte ikke skilles mellom e-bøker og andre digitale ressurser. Til tross for at e-bøker deler flere fellestrekk med elektroniske tidsskrift, mener jeg allikevel at det avgjørende forskjeller som skiller dem, og at de derfor ikke bør behandles under ett. E-tidsskrift har for lengst funnet sin plass i fagbibliotek. Det samme kan ikke sies om e-bøker.

E-bøker representerer en ny digital formidlingsarena. Dette stiller nye krav til bibliotekene. E-bøker krever nytt utstyr og ny kompetanse. I denne oppgaven er e-bøkernes effekt på bibliotekets samlingsutvikling blitt særlig vektlagt. E-bøkernes fordeler er mange, de krever ikke hylleplass og de er tilgjengelig for brukeren uavhengig av tid og sted. Men hvilke følger får det om en biblioteksamling består av eksemplarer som i praksis kun leies for en begrenset periode? Og hvordan kan man kvalitets sikre en samling når man ikke selv får bestemme hvilke titler som skal kjøpes inn?

I denne oppgaven vil jeg se nærmere på Læringscenter og bibliotek (LSB) ved Høgskolen i Oslo og Akershus (HiOA) sine erfaringer med e-bøker og digital samlingsutvikling. Jeg ønsker å undersøke hvordan status er i dag, og hvilke erfaringer de har gjort seg underveis i prosessen med å bygge opp en e-boksamling. Hensikten med oppgaven er å gi et overblikk over problemer som kan oppstå når man skal bygge opp en e-boksamling, og hvordan man kan utvikle best mulige løsninger for sine brukere. Tanken er at bibliotek som ikke selv har bygget opp en egen e-boksamling kan nyte godt av erfaringer som har blitt gjort ved andre institusjoner. Til tross for at de fleste fagbibliotek i Norge tilbyr e-boktitler til sine brukere, er det stor variasjon i tilbudet fra bibliotek til bibliotek.

1.1 Problemstilling

Problemstillingen som ligger til grunn for oppgaven er: Hvordan er innkjøpspolitikken for e-bøker ved Læringscenter og bibliotek ved Høgskolen i Oslo og Akershus, og hvorfor er den slik?

2.METODE

Jeg ønsket å finne ut hvordan LSB HiOA arbeider med samlingsutvikling og innkjøp av e-bøker. Derfor har jeg ikke fokusert på brukeropplevelser, eller formidling knyttet til e-bøker. Det viktigste har vært å skape en oversikt over hvilke muligheter som finnes når man skal bygge opp en e-boksamling, og hvilke faktorer biblioteket må ta hensyn til. Siden problemstillingen stiller spørsmål om årsakssammenhenger og atferd, ble det naturlig å velge kvalitativ metode som grunnlag for oppgaven. Dalland (2012, s.112) beskriver kvalitativ metode som egnet for undersøkelser der hensikten er å fange opp mening og opplevelse som ikke lar seg tallfeste eller måle.

Jeg har valgt casestudie som forskningsdesign for oppgaven. Kvalitative casestudier starter normalt med et problem som hentes fra praksis. I et casedesign er det vanlig at problemstillingen består av et spørsmål som berører prosess (hvorfor eller hvordan noe skjer), og spørsmål om forståelse (hva, hvorfor og hvordan) (Johannessen, Tufte & Christoffersen, 2010, s.86). Johannessen et. al. (2010, s.86) skriver at caseundersøkelser kort sagt består i å samle inn så mye informasjon (data) som mulig om et avgrenset fenomen (casen). Casestudier kjennetegnes ved at forskeren samler inn mye informasjon fra noen få enheter eller caser over kortere eller lengre tid, gjennom detaljert og omfattende datainnsamling. Det påpekes at casestudier ofte gjennomføres ved hjelp av kvalitative tilnærminger, men at det også kan benyttes kvantitative data og teknikker, som eksisterende statistikk og strukturerte spørreskjema.

I datainnsamlingen har jeg stort sett brukt sekundærkilder, og flere av disse baserer seg på tallmateriale. Disse er med på å illustrere miljøet som skal undersøkes, og skaper et bilde av dagens situasjon innen feltet. Dette er gjort for å gi en beskrivelse av temaet. Denne beskrivelsen skaper grunnlag for teoretiske antakelser, og gjør det mulig å gjøre videre undersøkelser (Yin, sitert i Johannessen et. al., 2010, s.200). Sekundærkildene er hentet fra litteratur om temaet. Siden fenomenet e-bøker er relativt nytt, og fremdeles under utvikling, blir mye litteratur uaktuell etter kort tid. Derfor har jeg valgt å bruke i hovedsak artikler av nyere dato, skrevet innenfor feltet bibliotekvitenskap. Det var vanskelig å finne relevante bøker om temaet. De jeg fant var som regel utdaterte, og for lite nyanserte i sin fremstilling. Altfor ofte skilte de heller ikke mellom e-bøker og andre digitale ressurser.

Jeg ønsket også at litteraturen i størst mulig grad skulle dreie seg om e-bøker innen fagbibliotek. De ulike brukergruppene og prinsippene for samlingsutvikling i henholdsvis fag- og folkebibliotek skiller seg i stor grad fra hverandre. Det gjør at en del elementer ikke er overførbare mellom de forskjellige bibliotekene. Fagbibliotek operer med helt andre budsjett, og tilpasser samlingen etter andre kriterier enn det folkebibliotek gjør. Derfor var det mest relevant å avgrense litteraturen til å dreie seg om fagbibliotek. I utgangspunktet var det ønskelig å finne litteratur om fagbibliotek i Norge, og som i størst mulig grad var sammenlignbare med LSB HiOA. Siden det norske e-bokmarkedet fremdeles må kunne anses for å være i startgruppen, har jeg inkludert litteratur om fagbibliotek fra resten av Europa og USA. Fordi størsteparten av den digitale litteraturen i norske fagbibliotek er internasjonal vil utfordringene tilknyttet digital samlingsutvikling ikke være begrenset til det norske markedet. I utgangspunktet hadde jeg tenkt å bruke statistikk for norske fag- og forskningsbibliotek som Nasjonalbiblioteket og Statistisk Sentralbyrå årlig henter inn. Det meste av denne statistikken, og særlig de nyeste tallene, skilte ikke mellom e-bøker, og andre digitale ressurser, derfor fant jeg ut at det var mye av denne som jeg ikke kunne bruke. Dette problemet dukket opp flere steder, og jeg opplevde det som en utfordring å finne statistikk, og også annen litteratur, om e-bøker, som ikke slo sammen e-bøkene med annet digitalt materiale. Jeg har valgt å bare bruke kilder som utelukkende omhandler e-bøker, slik e-bøker er definert av Vassiliou og Rowley (se avsnitt 3.1).

I tillegg til datainnsamlingen valgte jeg å gjøre kvalitative intervjuer med tilsatte ved LSB HiOA. Jeg gjorde intervjuer med Jimi Thaule, Terje Enghdal og Marianne Montgomery. Thaule har tidligere vært med i LSB HiOA sin e-bokgruppe, og jobbet med iPad-prosjektet som ble utført i 2009. Terje Engdahl er e-bokansvarlig, og jobber med innkjøp og formidling av e-bøker. Marianne Montgomery er seksjonssjef ved LSB HiOA sin filial i P35, og er ansvarlig for digitale tjenester. Hun jobber mye med å forhandle frem avtaler med leverandører.

Kvalitative intervjuer egner seg godt til å forklare årsaken bak handlinger (hvorfor ting er som de er) (Dalland, 2012). Jeg ønsket at intervjuobjektene skulle være tilsatte som jobbet med digital samlingsutvikling, og som hadde vært med på å forme utviklingen ved LSB HiOA. Disse har egne erfaringer knyttet til fenomenet. Intervjuobjektene som ble valgt skulle være hensiktsmessige for undersøkelsen, derfor ble det ikke stilt krav til antall respondenter. Rammene rundt bacheloroppgaven skapte naturligvis også begrensninger for størrelsen på

undersøkelsen. Formålet med kvalitative undersøkelser er ifølge Johannessen et. al. (2010) å få mest mulig kunnskap om et fenomen, i form av fyldige beskrivelser. Målet er ikke å kunne foreta statistiske generaliseringer. Intervjuene ble gjort mot slutten av oppgaven. Da hadde jeg brukt mye tid på å sette meg inn i fagstoffet på forhånd, og tematisert intervjuet, slik Kvale og Brinkmann anbefaler (2010, s.121). Siden oppgaven er en casestudie, og formålet er å samle inn så mye informasjon som mulig, fant jeg det hensiktsmessig å sende intervjuobjektene en oversikt som i grove trekk viste hva jeg ønsket å snakke om. Intervjuene kan kalles faktuelle, etter Kvale og Brinkmanns (2010, s.162) beskrivelse, fordi hensikten med dem var å innhente gyldig og faktisk informasjon. Intervjuobjektene egne meninger og perspektiver ble også vektlagt, men det var viktig at det som kom frem av opplysninger i intervjuene var etterprøvbare.

Intervjuene var semistrukturerte. Jeg hadde noen utvalgte tema som jeg ønsket å snakke rundt, og så hadde jeg forskjellige spørsmål innenfor hvert tema. Kvale og Brinkmann (2010, s.144) skriver at det med fordel kan utarbeides to intervjuguider. Den ene skal romme tematiske forskningsspørsmål, og den andre har intervjustørsmål som skal stilles direkte til intervjuobjektene, og som tar hensyn til de tematiske og dynamiske dimensjonene. Forskningsspørsmål er uttrykt i teoretisk språk, intervjustørsmål i dagligspråk. Jeg ønsket at intervjuobjektet i størst mulig grad skulle fortelle selv, derfor ble intervjuguiden brukt mer som en sjekklister for å se igjennom at alle punkt var tatt opp, snarere enn som en mal for intervjuet. I starten av intervjuet presenterte jeg hovedemnene som jeg ønsket å ta opp, deretter lot jeg informanten snakke fritt, og stilte spørsmål der jeg ønsket utfyllende informasjon. Jeg tok lydopptak under intervjuene, men jeg fant det ikke nødvendig å transkribere dem i ettertid. En transkripsjon er en konkret omdanning av en muntlig samtale til en skriftlig tekst (Kvale & Brinkmann, 2010, s.187). Siden hensikten med intervjuene var å utdype opplysninger som jeg hadde funnet, og ikke skulle fange opp følelsesmessige reaksjoner hos dem som ble intervjuet var det lite som skulles "leses mellom linjene". Intervjuene var faktuelle, og jeg ønsket å fange opp hva som ble sagt, og ikke hvorfor det ble sagt. Det ble tatt notater underveis, og etter intervjuet skrev jeg ned hovedelementene som kom frem i løpet av samtalene, og supplerte med notatene. Etter dette hørte jeg igjennom opptakene for å sjekke om alt av relevans var kommet med, og at alle opplysninger stemte.

3. BEGREPSAVKLARING

3.1 E-bøker

Det kan være vanskelig å få grep på hva en e-bok egentlig er. Det finnes flere forskjellige definisjoner å velge mellom. E-bøker kommer i mange ulike formater, noen er også låst til egnede lesplattformer. Det gjør at egenskaper kan variere fra e-bok til e-bok, noe som gjør det vanskelig å enes om én overdordnet definisjon. De enkleste definisjonene sammenligner gjerne e-bokens egenskaper med papirboken, og ser på e-bøker som digitale versjoner av trykte bøker, som det er mulig å lese på en skjerm. Store norske leksikons artikkel fra 2009 definerer en e-bok som ”En bok i elektronisk (digital) form (e-tekst). Ordet brukes også om et apparat som gjør det mulig å lagre og lese slike bøker. Spesialiserte leseapparater kalles gjerne lesebrett.” (Store norske leksikon, 2009). Mincic-Obradovic (2011) regner e-bøker som alle monografiske tekster, uavhengig av størrelse og komposisjon, som er tilgjengeliggjort elektronisk. Olsen (2011) hevder at siden de første e-bøkene ikke var noe særlig mer enn digitale kopier av trykte tekster, er det også slik folk flest oppfatter dem. Men e-boken skiller seg fra trykte bøker fordi den kan berikes i en helt annen grad enn trykte bøker. De kan berikes internt og eksternt. Eksempler på intern berikelse kan være mulighet for å søke i tekst, markering av tekst og notering, og også bilder, lyd og video. Eksterne berikelse knytter bokens innhold til eksterne kilder, det kan være lenker til oppslagsverk, databaser og sosiale nettverk, for å nevne noen (Mincic-Obradovic, 2011). Vassiliou og Rowley (2008) lander på en todelt definisjon for e-bøker og den lyder som følger:

(1) An e-book is a digital object with textual and/or other content, which arises as a result of integrating the familiar concept of a book with features that can be provided in an electronic environment.

(2) E-books, typically have in-use features such search and cross reference functions, hypertext links, bookmarks, annotations, highlights, multimedia objects and interactive tools.

Den første delen fokuserer på e-boken stabile egenskaper, det tekstlige innholdet. Den andre delen tar for seg e-bøkers dynamiske natur som drives av teknologien som omgir den. Forfatterne trekker frem at del to av definisjonen mest sannsynlig vil endre seg i takt med den teknologiske utviklingen.

Denne oppgaven vil basere seg på Vassiliou og Rowleys todelte definisjon. Den inkluderer det essensielle ved e-boken, selve teksten, men også det dynamiske aspektet. Siden e-bøker er digitale filer behøver man egnet utstyr for å kunne avlese dem. Derfor er det vanskelig å snakke om e-bøker uten å også ta for seg de teknologiske omgivelsene. Det er også disse som er med på å skape mye forvirring og uenigheter.

3.2 Formater

Det finnes ikke ett standard filformat for e-bøker. Filformatet er viktig fordi e-bøker distribueres som digitale filer, og da avgjør filformatet hvilket leserutstyr som kan brukes (Dahl, 2012). Grovt sett kan man dele filformater inn i to hovedgrupper. Den ene gruppen består av lukkede, proprietære formater. Disse eies og kontrolleres av firmaer, og man trenger tillatelse for å kunne få tilgang til filenes innhold. I den andre hovedgruppen finner vi åpne formater. Disse er tilgjengelige for liten eller ingen kostnad, de utvikles og vedlikeholdes av ikke-kommersielle organisasjoner eller organisasjoner med et internasjonalt mandat, og de har ingen restriksjoner for bruk. Dahl skriver videre at det er tre filformater som dominerer e-bokmarkedet, PDF, EPUB og Kindle.

PDF regnes som et åpent filformat. Det er sideorientert, det vil si at innholdet ikke vil tilpasses visningen. Derfor egner PDF-filer seg dårlig til lesebrett og små skjermer, som for eksempel en smarttelefonsskjerm (2012). Prytz stiller seg tvilende til at tekster i PDF-format i det hele tatt kan regnes som e-bøker. Han mener disse istedet bør omtales som en type digital publikasjon (2013). EPUB-formatet og Kindle-formatet er svært like. Den største forskjellen er at EPUB er et åpent filformat, men Kindle er et proprietært format som eies og kontrolleres av Amazon. Begge formatene er dynamiske, det vil si at teksten flyter og tilpasser seg skjermen den vises på, og leseren har også mulighet til å velge font og størrelse på skriften. Det er fint for leseren, men for den som har produsert e-boken er det vanskelig å ha kontroll over visningsformatet og bokdesignen (Prytz, 2013). Det kan bli problematisk for bøker der designet er en sentral del av leseropplevelsen.

EPUB er brukes av alle norske forlag, og er det foretrukne formatet for de fleste internasjonale nettbokhandelene. (Dahl, 2012). Prytz skriver at det er det mest utbredte formatet når det kommer til e-bøker. Likevel velger noen distributører å bruke egne, proprietære formater. Amazon bruker utelukkende Kindle-format. Dette er låst til Amazons Kindle-lesebrett, og vice versa. Det vil i utgangspunktet si at et Kindle lesebrett ikke uten

videre vil åpne andre filformater enn Kindle, og at en fil i Kindle-format ikke lar seg åpne på en annen plattform enn et Kindle-lesebrett. Men siden EPUB og Kindle har tatt utgangspunkt i samme filformat, kan en EPUB-fil, som er fri for DRM, konverteres til Kindle-format. Dette krever imidlertid litt av brukeren. Siden norske forlag bruker EPUB må norske e-bøker konverteres før de kan leses på en Kindle. Amazon retter seg også først og fremst til privatpersoner, og krever at man oppretter personlige brukerkontoer. Det er en annen grunn til at denne løsningen ikke egner seg for bibliotek.

3.3 DRM

Forkortelsen DRM står for digital rights management. Wikipedia definerer DRM som en samlebetegnelse for ulike digitale teknologier som har som mål å begrense bruksmulighetene til opphavsrettsbeskyttet informasjon (2014). Når det gjelder e-bøker skriver Dahl (2012) at DRM i praksis er data som legges inn i e-bøker for å hindre at disse skal kunne kopieres uten tillatelse fra rettighetshaver. Disse digitale rettighetsmekanismene samvirker med programvare og leseutstyr, og siden det ikke finnes noen åpen standard for DRM fører dette til at e-bøkene knyttes tettere til teknologiprodusentene. DRM-mekanismene som er knyttet til e-bøker er med på å avgjøre hvilke plattformer boken kan leses på. Bøker uten DRM er som regel utstyrt med vannmerker i form av metadata som identifiserer eieren. Dette kalles gjerne for sosial DRM. I praksis betyr det at filen er sporbar, og at man ved ulovlig deling kan spore opp kilden for den ulovlig distribusjonen (Dahl, 2012). Restriksjonene er ikke teknologibaserte, men går ut på at man holdes ansvarlig for bruk og distribusjon av filen.

Motstandere av DRM mener denne typen teknologier pålegger forbrukerne restriksjoner og muliggjør misbruk. Tilhengerne av DRM hevder at DRM er nødvendig for å forhindre utstrakt piratkopiering av digitale åndsverk (Wikipedia, 2014). Walters, som i dag er daglig leder ved biblioteket ved Manhattan College, har også trukket frem hvordan DRM er med på å skyve ansvar som tidligere lå hos leverandør eller biblioteket, over på brukeren. "Instead of requiring publishers and vendors to demonstrate that violations of copyright have occurred, the law now requires users to prove that certain kinds of use (viewing, printing, saving, etc.) are permissible." (Walters, 2013, s.8). Walters skriver videre at altfor mange utgivere ikke er flinke nok til opplyse brukeren om hvilke restriksjoner som er knyttet til bruken av materialet. Et eksempel på dette er en norsk bruker som fikk sperret tilgangen til Amazon-kontoen sin, og derfor i praksis mistet de 30-40 bøkene som hun hadde kjøpt og betalt for. Tilgangen ble

permanent sperret uten at brukeren fikk varsel på forhånd, eller en forklaring på hvorfor den var sperret. Selv sier brukeren;

Det er side opp og side ned med brukervilkår, dem har jeg ikke lest. Det er godt mulig at jeg har gjort noe som er galt i forhold til Amazons brukervilkår. Jeg har logget på med min konto fra søsteren min sin Kindle. Det er kanskje ikke lov, jeg vet ikke? Men jeg har aldri forsøkt å hacke bøkene. (Nygaard, gjengitt av Elnan, 2012).

DRM vanskeliggjør i praksis standardiseringen av et e-bokfilformat. Om hver utgiver skal ha egne vilkår for bruk, blir det en kjempeutfordring å distribuere e-bøker. For bibliotek som skal levere e-bøker til flere brukere, og til forskjellige leseplattformer, betyr det at det må lages retningslinjer for bruk avhengig av hver plattform og hver leverandør. Dahl (2012) skriver at alle nettbrett støtter det samme filformatet, men i mange tilfeller må det da installeres apper for lesing. Lesebrett er mer bundet til et filformat, og krever konvertering av filen om formatet ikke er kompatibelt med programvaren. Om det er knyttet DRM til filen er den som regel ikke mulig å konvertere. Dahl konkluderer med at bibliotek som har e-bøker med DRM i samlingen i bunn og grunn ekskluderer brukergrupper som ikke har riktig leseutstyr (Dahl, 2012).

3.4 Leseplattformer

Prytz (2013) skriver at det finnes fire hovedplattformer for lesing av e-bøker. Egne lesebrett som er laget kun for lesing av elektroniske tekster, nettbrett og smarttelefoner med egnede apper, og stasjonære eller bærbare datamaskiner. Filformatet vil kunne avgjøre hvilken plattform teksten kan leses på. Lesebrettene er best egnet til å gi en god leseropplevelse fordi de ikke sender ut lys, slik som vanlige skjermer gjør. Det benyttes et spesielt elektronisk blekk som har mange av de samme egenskapene som vanlig blekk. Leser man på lesebrett i et mørkt rom vil man trenge ekstern belysning for å kunne se skriften. Lesebrett er dedikert til én oppgave, og er derfor utstyrt med få tilleggsprogrammer. Fordi de krever mindre energi har de lang batteritid, opp til tre - fire uker. For lesing av lengre skjønnlitterære tekster er lesebrett den best egnede plattformen.

Smarttelefoner og nettbrett er ikke ment for å brukes utelukkende til lesing av lengre tekster. Skjermene er bakbelyste og gjør at de fleste vil bli slitne i øyenene etter en tids lesing

(Benedetto, S., Draï-Zerbib, V., Pedrotti, M., Tissier, G., & Baccino, T., 2013). I tillegg kan disse plattformene tilby et hav av tilleggsfunksjoner som lett kan distrahere leseren. Stasjonære eller bærbare datamaskiner har også baklyste skjermer, og vil gi samme tretthet i øyne som nettbrett og smarttelefoner. De er ikke like mobile eller lette å ta med som de andre plattformene, noe som gjør at man blir tvunget til å oppholde seg et bestemt sted når man skal lese. Likevel er PCer den mest brukte leseplattformen i Norge (Den norske Forleggerforening, sitert i Dahl og Mangel, 2014). I fagbiblioteket brukes vanligvis PCer til å lese digital litteratur. Denne litteraturen består fremdeles i høy grad elektroniske tidsskriftsartikler, og fordi disse tekstene har relativt kort lengde, vil de færreste finne dette problematisk.

4. SAMLINGSUTVIKLING

4.1 Digital samlingsutvikling

I tråd med den stadige digitaliseringen av samfunnet har også bibliotekene blitt nødt til å utvikle digitale samlinger. Digitale ressurser er av mange grunner blitt ønsket hjertelig velkomne i biblioteker. Digitale filer trenger ikke hylleplass, og i teorien er disse ressursene tilgjengelig for brukerne uten at man må ta hensyn til hverken tid eller sted. Men digital samlingsutvikling byr også på en del utfordringer. I tradisjonell samlingsutvikling har man ofte vektlagt “just-in-case”-anskaffelser. Det vil si at man har kjøpt inn en del titler som ikke har vært etterspurt, men som man har tenkt seg kan bli det. Innkjøp har blitt gjort med tanke på hva som kan være relevant i fremtiden. Med framveksten av digital informasjonsutveksling har man rettet fokuset mot “just-in-time”-anskaffelser (Fieldhouse, i Fieldhouse & Marshall, 2012, s.30). Det er ikke lenger nødvendig å ha titler i bakhånd, i tilfelle de skulle bli interessante. Digitale filer kan lastes ned i det øyeblikket som behovet for dem oppstår. Derfor blir det viktigste å sørge for tilgang til databaser hvor filene kan lastes ned. Omsjø og Underthun spådde i 1999 at det i fremtidens biblioteker ville benyttes både varig akkvisisjon og midlertidig akkvisisjon (Omsjø & Underthun, 1999, s. 12). Deler av samlingen ville ikke være nødvendig å lagre i uoverskuelig fremtid. Slike samlinger ville være bedre tilpasset brukerne, og man unngår “døde” dokumenter som ikke tas i bruk. Omsjøs framtidvisjon stemmer på mange måter godt overens med dagens biblioteksituasjon. I dag ser man at innkjøp til bibliotekenes fysiske samlinger minsker, samtidig som innkjøp til de digitale samlingene øker (Nasjonalbiblioteket, 2013).

4.2 Utlånsmodeller for e-bøker

Det tilbys flere ulike modeller for innkjøp av e-bøker. I utgangspunktet betyr dette at biblioteker kan velge den modellen som passer best med deres brukergruppe og plan for samlingsutvikling. Men, som Macevičiūtė, Borg, Kuzminiene, & Konrad (2014) påpeker, er det tilbyderens av avtalen som dikterer vilkårene. Grovt sett opereres det med to utlånsmodeller i dag, eksemplarmodellen og leiemodellen.

Eksemplarmodellen

Eksemplarmodellen benyttes særlig av norske folkebibliotek (Sandberg, 2015). Den kopierer utlånsegenskapene til en papirbok. Én lisens behandles på samme måte som et eksemplar av en papirbok. Den kan lånes ut til én bruker av gangen. Ønsker andre å låne tittelen, må de

vente til lisensen blir ledig. I USA har også noen forlag lagt på en kunstig slitasje på e-bøkene. Det fører til at en e-bok bare kan lånes ut et gitt antall ganger før den er "slitt ut". Den norske modellen for folkebibliotek forplikter til et minimumkjøp av lisenser per boktittel, utfra folketallet hvor biblioteket befinner seg. Det pålegger blant annet folkebibliotekene i Bergen og Oslo å kjøpe tre og fem lisenser til hver e-boktittel.

Leiemodellen

Leimodellen tilbyr biblioteket adgang til en dokumentsamling for en viss periode mot betaling. Tidsperioden kan variere, det vanligste er et år (Macevičiūtė et. al., 2014). I variasjoner av modellen kan biblioteket betale en viss sum for tilgang til samlingen, deretter betaler de en liten sum hver gang en e-bok lånes, såkalt Cost per Checkout. For mange bibliotek kan en slik ordning fungere som erstatning for fjernlån. Denne modellen gjør det imidlertid vanskelig for bibliotekene å beregne kostnader og budsjett. Dessuten gjør den også at bibliotekene i praksis ikke eier samlingen, de er kun sikret tilgang til den for en avtalt periode. Leiemodellen minner på mange måter om pakkøløsningene som tilbys for elektroniske tidsskrift. Leverandøren dekker flere ulike forlag, og ved å kjøpe pakker med titler slipper man å inngå avtaler med hvert forlag. Denne løsningen er ressurseffektiv, både tidsmessig og økonomisk. Men når man kjøper titler i en pakkøløsning er det vanskelig å kontrollere samlingsutviklingen (Macevičiūtė et al. 2014). Mange titler kan være lite relevante og oppfattes som støy. Utgiver kan også trekke titler uten å måtte opplyse brukerne om dette, for eksempel hvis et av forlagene trekker seg fra avtalen med leverandøren.

Det finnes flere variasjoner av eksemplarmodellen og leiemodellen. Under har jeg presentert de mest brukte løsningene for å vise hvordan kostnad og vilkår for bruk og lagring kan variere mellom de ulike avtalene.

Patron Driven Acquisition (PDA)

Dette er en modell som i stor grad kontrolleres av sluttbrukerne, og fungerer i praksis som en leiemodell. Biblioteket betaler for tilgang til en e-boksamling. Sluttbrukerne kan søke i denne samlingen, og finner de en e-bok som de vil lese, kan de låne den. Hva som regnes som et lån varierer fra avtale til avtale. Vanligvis må man bla gjennom et visst antall sider, eller laste ned e-boken. I en slik avtale blir det ingen ventelister, for en ny lisens kjøpes hver gang en bruker ønsker boken. En slik modell gjør det veldig vanskelig for bibliotekene å ha kontroll over kostnad og innkjøpte titler. Til tross for at bibliotekene har mulighet til å avgrense titler i den

søkbare samlingen, er det vanskelig å ha kontroll over antall innkjøpte lisenser. På en annen side kan man få en mer dynamisk samling der brukeren har større innflytelse over utvalget.

Evidence Based Selection (EBS)

Dette kan sees på som en videreutvikling av PDA-modellen. En EBS-modell fungerer ganske likt som en PDA-modell. Biblioteket kjøper tilgang til en boksamling for en viss tidsperiode, og sluttbrukere kan søke i, og låne e-bøker fra denne. Etter avtalt tid, vanligvis et år, går man igjennom titlene som har blitt lånt av sluttbrukere. Dette gir biblioteket en oversikt over hvordan ordningen fungerer, og om titlene tas i bruk av sluttbrukerne. Biblioteket bestemmer så selv hvilke titler de ønsker å kjøpe permanent tilgang til. Dette er en relativt ny løsning, men den ansees for å ha fordeler for både bibliotek og forlag, samtidig som den i høy grad involverer sluttbrukerne.

Andre DRM-frie modeller

Simultanmodellen - I denne modellen kjøper lisens for en e-boktittel for en avtalt tidsperiode. I perioden lisensen gjelder er ikke biblioteket pålagt restriksjoner for bruk. Biblioteket kan altså låne ut tittlene som de selv ønsker, men etter at avtalt periode er over, forsvinner tittelen fra samlingen. På denne måten er det mer snakk om leieing av e-bøker, fremfor kjøp.

Frikjøpsmodellen - Frikjøpsmodellen er et dyrt alternativ, men sikrer biblioteket fri bruk av boken. Biblioteket kjøper en lisens uten restriksjon for bruk eller tidsbegrensninger. Her kan biblioteket selv plukke titler slik de ønsker. Denne modellen er kanskje den som gir biblioteket mest mulig kontroll over samlingsutvikling, og kopierer i hovedtrekk innkjøpsmodellen for papirbøker.

I Norge er ikke e-bøker i samme opphavsrettlige kategori som papirbøker, derfor må bibliotekene utvikle spesialavtaler med forlag for å kunne tilby utlån. Den gjeldende avtalen som norske folkebibliotek har med norske forlag baserer seg på en eksemplarmodell. I fagbibliotek består imidlertid samlingen av mye utenlandsk litteratur som kjøpes inn gjennom utenlandske forlag og leverandører. Siden hvert forlag og hver leverandør selv bestemmer kriteriene for avtalene, kan fagbibliotek være nødt til å forholde seg til mange ulike avtaler samtidig. Likevel går mange av problemene igjen. E-bokavtaler er som regel kostbare og gir dårlige bruksvilkår for sluttbrukere. Restriksjonene som er knyttet til e-bøker er ikke teknologiskapte, de er markedsskapte (Sandberg, 2015). Det er rimelig å anta at det er

økonomiske motiver som gjør at forlag og leverandører velger å knytte DRM til e-bøker. Å utvikle e-bøker kan være dyrt, og om filene i etterkant kan deles fritt, er det liten mulighet for å skape profitt.

5. E-BØKER I FAGBIBLIOTEK

E-bøker har i større grad vært tilstede i fagbibliotek enn i folkebibliotek. Årsaken er at det finnes betraktelig flere e-boktitler innen utenlandsk, akademisk litteratur, enn det finnes e-boktitler med norsk skjønnlitteratur. Macevičiūtė og Borg (2013) peker på at fagbibliotek har et globalt perspektiv, noe som gjenspeiles i samlingen. Folkebibliotek tilpasser seg lokale behov og derfor vil materialet i samlingen ha en større nasjonal forankring, både i språk og innhold. Det norske markedet har vært tregere enn for eksempel det amerikanske. Derfor er det rett og slett lite norsk litteratur som gjøres tilgjengelig digitalt. Akademisk litteratur består ofte av artikler eller kortere kapitteltekster, og kan derfor også være bedre egnet for digital lesing. Lesing på en bakklyst skjerm over lengre tid kan føre til tretthet og ubehag i øyne (Benedetto. et. al, 2013).

Trenden i norske fagbibliotek viser at innkjøp til e-boksamlingen øker, samtidig som innkjøp til papirboksamlingen minker. Brukerne har tatt til seg e-bøkene, og samtidig som at lån av papirbøker daler, stiger utlån av e-bøker. I Norge har det vært en voldsom vekst i e-boktilbudet fra fagbibliotek de siste årene. Ifølge statistikk fra Nasjonalbiblioteket ble den samlede e-bokbestanden ved norske fagbibliotek femdoblet fra 2005 til 2010. (Nasjonalbiblioteket, 2011). Innkjøp til den fysiske samlingen har i perioden 2005-2013 gått ned med snaue 43 prosent (Nasjonalbiblioteket 2013). I svenske fagbibliotek er e-bøkene fremdeles i mindretall i samlingen. Men når det gjelder innkjøp er imidlertid situasjonen omvendt. Macevičiūtė og Borg (2013) skriver at 70% av alle nye innkjøp består av e-bøker. I 2011 bestemte Universitetsbiblioteket i Tromsø seg for å aktivt velge e-bøker fremfor trykte bøker. Bibliotekdirektør Salvesen begrunner avgjørelsen med at "Trenden hos våre brukere og i markedet tilsier at e-bøker blir dominerende i akademisk sektor. Derfor mener vi at dette er en viktig og riktig satsning" (Universitetsbiblioteket Tromsø, 2011). Universitetet i Tromsø er Nord-Norges største forskningsinstitusjon, og det fjerde største av Norges åtte universiteter. Universitetet er fordelt på tre byer, Tromsø, Alta og Hammerfest (Wikipedia, 2015a). Med en brukergruppe som er fordelt over store arealer er det forståelig at digitale løsninger er gunstige for institusjonen.

6. HiOA

6.1 Om HiOA

HiOA er landets største statlige høyskole med ca. 16000 studenter og 1850 tilsatte. Skolen har fire fakulteter fordelt over tre studiesteder, Pilestredet, Kjeller og Sandvika. HiOA tilbyr årsstudier og viderutdanning, i tillegg til sine bachelor-, master- og doktogradstudier. Fagfeltene inkluderer Ingeniørfag, Lærer- og førskolelærerutdanning, Internasjonale studier, Helse- og sosialfag, Sykepleie, Estetiske fag, Journalistikk, Bibliotek- og informasjonsfag og økonomi og samfunnsfag. Studiene er profesjonsrettet og kjennetegnes av kombinasjonen mellom teori og praksis. HiOA har også en avdeling for Forskning og utvikling (HiOA, 2015b). HiOA baserer strategien sin på verdier fremmet av Kunnskapsdepartementet: Kunnskap, kritisk refleksjon, kildekritikk, vitenskapelig metode og meningsbryting. I tillegg har HiOA tre egne verdier; mangfold, læring og nyskaping. (HiOA, 2014). HiOA har siden sammenslåingen av Høgskolen i Oslo og Høgskolen i Akershus jobbet mot å bli et universitet. I vedtaket fra 2009 forteller de daværende rektorene at de ønsker å utvikle et profesjons- og arbeidslivsrettet universitet, spesialisert på utdanning og forskning omkring viktige samfunnsoppgaver, og som viktig supplement til de to andre universitetene i hovedstadsregionen (Høgskolen i Oslo & Høgskolen i Akershus, udatert).

6.2 Læringscenter og bibliotek

Læringscenter og bibliotek ved HiOA har rundt 80 ansatte, og arbeider for å spre kunnskap, og bidra til forskning og studentenes læring (HiOA, 2014). I LSB HiOA sin årsmelding for 2013 kan vi lese at læringscenteret bidrar til kunnskap ved å gjøre kunnskapskilder tilgjengelige, og ved å veilede i kunnskapsbasert praksis og undervisning. "I høyere utdanning er vi et nyskapende bibliotek både i å utvikle nye tjenester, ta i bruk ny teknologi og pedagogiske metoder" (HiOA, 2014, s.4). Brukergruppen består av studenter på bachelor-, master og doktorgradsnivå, tilsatte og forskere tilknyttet institusjonen. Videre i årsmeldingen står det at LSB ønsker å være tilstede "i alle kanaler". E-bøker skal også få enda større plass i læringscenterets tilbud. utfordringen er de mange formatene som skaper en usikkerhet og forvirring, men man ser en tydelig retning mot ett format, EPUB 3. I årsmeldingen står det at en e-bok kan sees som et dynamisk nettsted som er pakket ned i ett dokument som kan distribueres mellom ulike plattformer. For at de skal kunne brukes i undervisning etterlyses det imidlertid flere tilleggfunksjoner (HiOA, 2014). I sin plan for samlingsutvikling fra 2010,

ved det som den gang var Læringscenteret ved HiO, trekkes det frem to hovedprinsipper ved akkvisisjon og innkjøpspolitikk:

Fagbøker kjøpes inn i forkant på grunnlag av forventet aktualitet og etterspørsel.

Pensumlister, anmeldelser, profilering, relevans for fagområder eller brukergrupper etc er utgangspunkt for vurderinger og anskaffelser.

Bøker kjøpes inn på konkret forespørsel. Det vil si at samlingen bygges opp ut fra brukernes konkrete ønsker og behov til enhver tid. Her vil det også bli en løpende vurdering av innkjøp kontra innlån. (HiO, 2010).

Det som ligger til grunn for innkjøp er altså innhold og kvalitet, i tillegg til brukerens konkrete ønsker og behov.

7. LSB HiOA OG E-BØKER

På sine hjemmesider har LSB laget en oversikt over e-boktilbudet. På siden som heter “E-bøker” er tilbudet delt inn etter hvilke plattform man ønsker å lese boken på, PC/Mac, lesebrett, nettbrett eller smarttelefon (HiOA, 2015c). Innen hver av de fire leseplattformene er bøkene inndelt etter leverandør, og det står en forklaring på hvilke fagområder bøkene dekker, samt teknologiske bruksanvisninger, som hvordan man skal få tilgang hjemmefra, og hvordan man laster ned boken. Dessuten er det også kommentert hvilke bruksvilkår de ulike leverandørene operer med. Fra et bibliotekarperspektiv er siden oversiktlig og forklarende. Ettersom det er leverandøren som avgjør bruksvilkårene for e-bøkene, er det naturlig at samlingen er oppdelt etter disse. Men for sluttbrukere kan det virke som om det å låne en e-bok er en omstendelig prosess. Det bryter med e-bokens rykte for å være enkel i bruk og lett tilgjengelig. Siden gir inntrykk av at det å låne e-bøker stiller flere krav til brukeren enn ved lån av fysisk materiale. Foruten at brukeren må ha en egnet leseplattform, må den i tillegg ta stilling til bruksvilkårene som er stilt av de forskjellige leverandørene. Et annet problem er at denne siden er plassert ganske langt fra bibliotekets katalog i det teknologiske landskapet. Det burde være en tydeligere kobling mellom de faktiske ressursene og denne siden.

LSB HiOA sin e-boksamling består i dag av omlag 5000 titler. Cirka 2000 av disse ble kjøpt inn i løpet av 2014 (HiOA, 2015a). I tillegg har LSB HiOA en PDA-pakke og en EBS-pakke. Spesialbibliotekar Engdahl synes at utviklingen av e-boktilbudet går sakte, men at det stadig beveger seg fremover. Siden LSB HiOA startet med e-bøker for omtrent ti år siden, har de gått gjennom en læringsprosess, og gjort mange nyttige erfaringer. I LSB HiOAs årsmelding fra 2013 trekkes det frem at e-bøker har fått en enda større plass i bibliotekets tilbud. Som et ledd i å endre biblioteksrommet, og å skape flere arbeidsplasser for brukerne, har LSB HiOA hatt en stor opprydning i den fysiske samlingen. Flere papirbøker har blitt kassert, og den fysiske samlingen har minket. Samtidig har e-boksamlingen økt, noe som gjør at den nå begynner å utgjøre en betydelig andel av den totale samlingen. Det har også vært en nedgang i utlån fra den fysiske samlingen. Dette tolkes som at brukerne i større grad bruker de digitale ressursene som Læringscenteret tilbyr (HiOA, 2015a).

Store budsjetter gir også LSB HiOA mulighet til å kjøpe inn det de trenger av e-bøker. Budsjettet fordeles mellom den digitale og den fysiske samlingen. Thaulé forteller at tidligere ble e-bøker kjøpt i pakkeløsninger regnet som databaser, og gikk derfor inn under det digitale budsjettet. Den digitale avdelingen hadde ansvar for innkjøp av pakkeløsningene, i samarbeid

med kontaktbibliotekarer. E-bøker som ble kjøpt direkte fra forlag, og som enkelttitler, gikk inn under budsjettet for den fysiske samlingen. De skulle imidlertid følge retningslinjene for e-bokinnkjøp som er fastsatt av en egen e-bokgruppe. I dag er arbeidsfordelingen lik, men økonomien litt endret. Alle digitale ressurser som kjøpes inn går nå av det digitale budsjettet.

7.1 iPad-prosjektet

I 2009 lanserte HiOA et iPad-prosjekt. Prosjektet gikk ut på at tolv masterstudenter fikk ved semesterstart utdelt hver sin iPad som de kunne beholde gjennom semesteret. Fordi iPad baserer seg på enkeltbrukere med personlig iTunes-kontoer valgte LSB HiOA å ikke mate inn pensumlitteraturen på nettbrettene før de ble utdelt. Istedet ble pensum lastet opp på en felles Dropbox-konto som studentene hadde tilgang til. Herfra kunne de laste ned pensumet til sine nettbrett. I tillegg hadde studentene fått et gavekort som de kunne bruke for å kjøpe apper som kunne levere nyttige tilleggsfunksjoner. I utgangspunktet var de involverte svært positive til prosjektet. Å få alt pensum samlet på ett sted ble oppfattet som en stor fordel. De hadde tilgang til pensumet uavhengig av tid eller sted, og de sparte masse penger på å ikke måtte kjøpe bøker. Det visste seg imidlertid at bøkene fra leverandøren DawsonEra ble levert i et format som ikke var kompatibelt med iPaden. Leseopplevelsen ble så dårlig at flesteparten av studentene endte opp med å kjøpe bøkene i papirformat. Mange opplevde også at lengden på teksten ble avgjørende for lesingen. Artikler gikk greit å lese, men lengre tekster resulterte i dårlige brukeopplevelser.

De fleste problemene som oppstod under iPadprosjektet var tekniske problemer som grunnet i DRM som var knyttet til bøkene. Flere format gikk dårlig overens med leseplattformen. Likevel ble denne plattformen valgt fordi den gjorde det mulig å få tilgang til flere bøker enn andre plattformer som er låst til kun ett format. iPadprosjektet førte til en endring i LSB HiOAs innkjøpspolitikk. De ble avgjort at det ikke lenger skulle kjøpes inn e-bøker som var underlagt DRM. I tillegg ble det bestemt at e-bøker som skulle inn i samlingen, også skulle finnes i papirutgave. På grunn av dårlige erfaringer med tilgang og leseopplevelser, måtte man sikre seg at boken skulle finnes i en utgave som alltid er lesbar (Eikebrokk, T., Grødem Knutsen, B., & Thaule, J., 2011). Engdahl mener at DRM fremdeles skaper mange utfordringer når det kommer til e-bøker. Samtidig opplever han at de digitale leseplattformene i høyere grad har tilpasset seg ulike DRM, og at de derfor kan tilby langt flere tilleggsfunksjoner, og gi en bedre lese- og læringsopplevelse enn det som var tilfelle for et par år siden.

7.2 Innkjøpskriterier

Innkjøpspolitikken for e-bøker ved LSB HiOA baseres fremdeles på de to hovedprinsippene som ble presentert i plan for samlingsutvikling (HiO, 2010), samt på kriteriene som har blitt satt ved Universitet i Oslo (UiO, 2014). Det betyr at innkjøp gjøres på grunnlag av forventet aktualitet og etterspørsel, altså bokens faglige innhold, og utifra brukernes konkrete ønsker og behov. Kriteriene hentet fra UiO brukes i høy grad som ideelle retningslinjer, og det må stadig utvises skjønn ved e-bokinnkjøp.

Faglig kvalitet

E-bøker skal ha samme faglige relevans og kvalitet som samlingens trykte bøker. Ved innkjøp kan kvalitet vurderes utifra hvilket forlag som utgir boken. Språk, fag og år er også viktige faktorer. Ved kjøp av store e-bokpakker kan man ikke velge inn hvilke titler man ønsker, men man kan velge innenfor hvilke fag og emner man ønsker titler. Det er også mulig å velge bort titler. I dag er det strengt tatt bare engelskspråklig faglitteratur som er tilgjengelig i norske fagbibliotek. Årsaken er at i stor grad dårlige løsninger fra det norske e-bokmarkedet.

Pris

E-bøker er dyre å produsere, og dette gjenspeiles i prisen. Ved innkjøp vurderes prisen med utgangspunkt i listepriis på papirutgaven. Er påslaget for stort bør innkjøp revurderes. Kjøp av flere titler samtidig fra samme utgiver, gir større muligheter for avslag i pris. Pakkeløsninger gir betydelige rabatter. Montgomery bruker mye tid på å forhandle pris med leverandører. Hun forteller at noe som går igjen er at mange leverandører enten ønsker at man kjøper alle titlene, eller ingen i det hele tatt. Kjøp av enkelttitler er svært uvanlig, og også veldig kostbart. Fordelen med kjøp av enkelttitler er at disse som regel er frie for DRM. PDA-løsninger er de løsningene der budsjettet er vanskeligst å kontrollere. Er utvalget i PDA-samlingen for stort, kan det bli et pengesluk. Men en e-boksamling som aldri er i bruk er også en utgift som man ikke kan ta seg råd til, understreker Montgomery.

Tilgang

I kriteriene fra UiO slås det fast at IP-basert tilgang skal være ufravikelig krav. Det skal ikke være nødvendig for sluttbruker å måtte logge seg på. Det skal være tilgang for et ubegrenset antall samtidige brukere, og e-bøkene skal være tilgjengelig hjemmefra. Det skal ikke være nødvendig å installere annen programvare enn standard nettleser for å kunne lese av bøkene, og bøkene må være tilgjengelig i et åpent filformat (UiO, 2014). Kriteriene som stilles til

tilgang er i høy grad ideelle, og per i dag er det få leverandører som kan imøtekomme alle av dem. De ulike filformatene, i tillegg til DRM og forskjellige leseplattformer, har gjort det til et utfordring å kunne sikre alle brukere tilgang til alle ressursene. Likevel har det skjedd en utvikling. Montgomery har merket seg at flere av brukergrensesnittene har blitt drastisk forbedret i løpet av de siste årene. I dag kan flere av dem blant annet kjenne igjen hvilket apparat e-boken leses av på, og dermed gi instruksjoner for hva brukeren må gjøre for å få tilgang. Tilgang vurderes alltid ved innkjøp, og er et avgjørende kriterium for om e-boken kjøpes inn eller ikke. Målet er at e-bøkene skal kunne leses på den plattformen som brukeren ønsker, og at brukeren er sikret enklest mulig tilgang, helst uten å måtte logge på.

Kopiering, utskrift og nedlasting

Brukerne skal som et minimum kunne kopiere, skrive ut og lagre et helt kapittel av en e-bok. E-bøkene bør kunne leses online, også fra mobile enheter som smarttelefoner og nettbrett. Et lite paradoks i e-boktilbudet er at visse formater, som for eksempel PDF-formatet, ikke kan lastes ned til lesebrett. Lesebrett er den eneste plattformen som ene og alene er dedikert til lesing av e-bøker, og som også gir best leseropplevelser. Montgomery synes det er frustrerende at mange av e-bøkene i LSB HiOA sin samling ikke kan leses på Kindle, som hun anser for å være den plattformen som gir best leseopplevelse.

Metadata

Leverandøren skal kunne levere metadata i henhold til internasjonal standarder. Det blir ofte trukket frem at e-bøker kan være problematiske å katalogisere. Dette skyldes som regel at det opp til forlagene å levere metadata, og at standarden på disse i mange tilfeller er for dårlig.

Fjernlån

I kriteriene står det at som et minimum må kopier av kapitler kunne skrives ut og videresendes til et annet bibliotek. I dag er det ikke mulig å fjernlåne digitale filer. E-bøker er låst til den bibliotekssamlingen som den er blitt kjøpt inn til. Om en bruker ved LSB HiOA ønsker en e-bok som ikke finnes i samlingen vil man enten, om det dreier seg om enkelte kapitler, høre om eierbiblioteket kan skrive ut kapitlene som ønskes, og sende dem i posten. Om e-boken det dreier seg om er en del av en PDA-løsningen i eierbibliotekets samling, vil ikke dette være et alternativ. Da vil utskriften bli regnet som et kjøp. I tilfelle det ikke er mulig å få tilsendt utskrift vil LSB HiOA vurdere å kjøpe inn e-boken til egen samling. Er det en e-bok som kan tenkes å være relevant for flere brukere vil dette være å foretrekke.

At fjernlån ikke er mulig med digitale ressurser kan bli problematisk etterhvert som disse utgjør en stadig større del av den totale biblioteksamlingen. Om flere bibliotek gjør som Universitetsbiblioteket i Tromsø, og prioriterer innkjøp av e-bøker fremfor trykte bøker, vil i praksis store deler av samlingen ikke være tilgjengelig for fjernlån. For bibliotek som er tilknyttet store organisasjoner med mye midler trenger ikke dette å være et problem. Men for små bibliotek er fjernlån viktig for å sikre brukere et godt tilbud. I verste fall vil man få et skille basert på de bibliotekene som har økonomi til å kjøpe inn ressurser og de som ikke har det. Det er ingen tvil om at dette vil påvirke kvaliteten på læring og undervisning. LSB HiOA trekker frem det å skaffe tilgang til kunnskapskilder som en av sine viktigste arbeidsoppgaver. Fjernlån er også en utgift, men det er ikke sikkert at den er større enn kostnaden ved å kjøpe inn en e-bok.

Statistikk

Utgiver må kunne levere statistikk over bruken, primært i samsvar med COUNTER-standard, står det i innkjøpskriteriene. COUNTER (Counting Online Usage of Networked Electronic Resources) er et internasjonalt initiativ hvis formål er å utvikle et sett med med internasjonalt akseptert standard for å måle bruken av nettbaserte informasjonstilbud (COUNTER, udatert). Hensikten er å kunne måle bruken av e-bøkene, og sammenligne tallene. Dette er lettere sagt enn gjort, mener Montgomery. I e-bokverdenen er det uklart hva som regnes som et lån. Noen forlag legger ut bøker kapittelvis, andre legger ut hele boken. Skal man da ha egne tall for lån av hele bøker, og andre for lån av kapitler? Om man skal kunne sammenligne tall med er det nødvendig at alle måler etter samme standard, og at det er de samme enhetene som blir målt. Montgomery etterlyser klarere skille på hva som skal måles og hvordan.

Digital bevaring

Når det kommer til digital bevaring sier innkjøpskriteriene at leverandøren skal tilby løsninger for sikker digital bevaring og varig tilgang, fortrinnsvis via Portico. Portico er et av verdens største digitale arkiv. I et internasjonalt samarbeid med biblioteker og arkiv lagrer de e-tidsskrifter, e-bøker og andre digitale læringsressurser slik at forskere og studenter skal ha tilgang til disse i fremtiden. Portico finansieres av de deltagende bibliotekene og utgiverne. Portico inngår avtaler med de ulike utgiverne, og disse leverer kildefiler til arkivet. Kildefilene kan konverteres til HTML- eller PDF-format. Arkivet er lukket, men bibliotekene

som inngår i Portico-samarbeidet vil få tilgang til filene i tilfeller der dette ikke er mulig via utgiver. Dette kan for eksempel skje hvis utgiveren legger ned virksomheten, eller ikke lenger gir mulighet for tilgang til eldre titler i eget arkiv (Portico, 2015). Deltagelse i Portico gjør det sikrere for bibliotek å digitalisere større deler av samlingen sin. Det blir ikke nødvendig å ha en papirutgave i backup, i tilfelle noe skulle skje med den digitale versjonen.

7.3 Digital samlingsutvikling ved LSB HiOA

7.3.1 Leverandøravtaler

Den ideelle utlånsmodellen som skisseres i retningslinjene til LSB HiOA er en samling av DRM-frie e-bøker som brukerne enkelt har tilgang til, uavhengig av hvor de befinner seg. Dessverre er e-bokmarkedet slik at det er leverandørene som dikterer kravene. Montgomery opplever at til tross for at LSB HiOA er en aktør av en viss størrelse, er det problematisk å få forhandlet frem avtaler som følger deres egne retningslinjer. Fordi ingen av leverandøren kan tilby en ideell utlånsmodell, har løsningen blitt å inngå flere ulike avtaler med forskjellige leverandører. LSB HiOA har en PDA-løsning som nå har et utvalg av 30 000 titler. Denne forsvant fra katalogen da LSB HiOA gikk over til Oria, men det jobbes med å legge den inn i den nye katalogen. PDA -løsningen har mange fordeler. Den inkluderer sluttbrukeren i mye høyere grad enn andre innkjøpsmodeller. I brukergrensesnittet vises alle de tilgjengelige titlene, det gir et stort volum i samlingen. Montgomery mener at det er viktig at e-bøkene har et visst volum, hvis ikke vil de forsvinne i samlingen. De DRM-frie titlene kjøpes som regel direkte fra forlagene, eller de inngår i EBS-løsningen. Kjøper man direkte fra forlag blir man tilbudt små bokpakker på rundt 20-40 titler. Pakkeløsningene kjøpes av leverandører som dekker mange ulike forlag. Fordelen med de store e-bokpakkene er at de gir mye volum i samlingen. En utfordring for LSB HiOA er at de skal dekke veldig mange ulike fagområder. Det gjør det også vanskelig å forholde seg til kun en leverandør. Derfor er pakkelsningene ofte en god løsning, ihvertfall så lenge LSB HiOA har en viss kontroll over titlene som tilbys. I tillegg er pakkelsningene rimeligere, og sparer bibliotekarene for mye arbeid. Å lete opp en e-bok, og sammenligne priser og bruksvilkår hos flere ulike tilbydere er svært ressurskrevende. En ulempe med store pakkelsninger er at det kan bli vanskeligere å ha full kontroll over samlingsutviklingen. Det er mulig å kutte titler, og minske størrelsen på e-bokpakkene, men man kan ikke legge til titler. E-bøkene i bokpakkene er også underlagt DRM, noe som kan gå utover brukeropplevelsen.

7.3.2 PDA

I årsmeldingen for 2012 (HiOA) kan vi lese at LSB HiOA i høsten 2011 valgte å si opp sitt mangeårige abonnement på e-boktjenesten Ebrary fra Proquest. Dette kom som følger av de nye kravene i innkjøpspolitikken, nemlig at e-bøkene må være DRM-frie, samt ønske om å eie, fremfor å leie ressursene. I 2013 hadde LSB HiOA en todelt e-bokløsning. Denne bestod av titler som de selv eide, og titler som var tilgjengelige gjennom PDA. For sluttbrukerne var det ikke mulig å se forskjell på de titlene som LSB HiOA eide og de som ble kjøpt inn automatisk via PDA. Titlene som ble eid av HiOA LSB bestod av rundt 50 stk., mens samlingen av PDA-titler var på rundt 70 000 (Søgnen, 2013). Utlånsmodellen fungerte slik at titlene låntes av de to første brukerne som gikk inn på tittelen, og ved tredjengangs bruk ble tittelen permanent inkludert i samlingen (HiOA, 2012). Etter ca. et års tid var budsjettet brukt opp. Evaluering av løsningen viste at flere av bøkene som ble kjøpt inn via PDA neppe hadde fått innpass i samlingen av bibliotekarer. Engdahl mener at samlingsutvalget som brukerne hadde tilgang til kanskje ble for stort. Til tross for at LSB HiOA hadde fått kuttet mye ned på antall titler, sier det seg selv at det ikke er mulig å gå gjennom alle 70 000. I PDA-løsningen var det også kun mulig å velge bort titler, men ikke å velge inn. Uønskede titler kunne med andre ord ikke erstattes med mer relevante titler. Likevel hadde Engdahl sans for denne løsningen. Han mener at det er viktig å involvere også brukerne i innkjøpsprosessen. Særlig når det gjelder nye medier er det nødvendig med en tilvenningsprosess, også for brukeren.

7.3.3 EBS

I 2015 inngikk LSB HiOA en EBS-avtale med e-bokleverandøren Taylor & Francis. Avtalen inkluderer cirka 900 titler og går ut på at LSB HiOA betaler for tilgang til en samlingen for et år. I løpet av dette året er antall titler de har tilgang til er fem ganger større enn det de egentlig har betalt for. Titlene vises i katalogen på samme måte som titlene i PDA-løsningen. Brukerne kan låne titler som de selv ønsker. Etter at året er gått kan LSB kjøpe titler for den avtalte summen, altså en femtedel av samlingen som de har hatt tilgang til. Utvalget gjøres på grunnlag av utlånsstatistikk. EBS-løsningen er helt ny, derfor har den ikke blitt evaluert enda. Det er imidlertid mye ved løsningen som stemmer overens med innkjøpskriteriene. Et stort pluss er at alle e-bøkene i EBS-avtalen er DRM-frie. Montgomery mener at det burde gjøre nedlasting og bruk langt enklere for sluttbrukerne. Løsningen gir også bibliotekarene større kontroll over samlingen, fordi de avgjør hvilke titler som skal beholdes. Dessuten er utvalget av titler mindre enn i PDA-løsningen. EBS-modellen inkluderer brukerne i innkjøpsprosessen like høy grad som i PDA-løsningen.

7.3.4 Abonnement

Abonnementsbaserte løsninger som LSB HiOA tidligere har benyttet seg av, slik som Proquest har blitt sagt opp fordi de ikke oppfyller innkjøpskriteriene. Montgomery trekker frem at disse løsningene vanligvis er svært kostbare, og som oftest må man abonnere på en stor pakke, slik at man betaler for mye materiale som man egentlig ikke ønsker. Likevel har LSB HiOA fremdeles et par abonnementsløsninger. Disse dreier seg i hovedsak om oppslagsverk. Oppslagsverk fungerer godt som e-bøker, de er enkle å slå opp i fordi de har bedre søkemuligheter enn fysiske verk. Den største fordelene med å ha en abonnementsløsning for oppslagsverk er først og fremst at man alltid vil ha tilgang til den nyeste utgaven. For LSB HiOA sin del er det ofte prisen som blir en avgjørende faktor når abonnementsløsninger vurderes. Det ble vurdert å inngå et abonnement på deler av en lovsamling som kunne være relevant for studenter ved blant annet barnevern og økonomifag. Det var imidlertid kun mulig å abonnere på tjenesten om man valgte den fullstendige lovsamlingen. Det ville føre til et dyrt abonnement på en tjeneste som man kun vil brukt deler av, derfor falt løsningen bort. Synd, mener Montgomery, fordi nettopp denne type dokumenter, som stadig krever oppdatering, ville hatt større brukervennlighet i en digital versjon enn i en fysisk.

7.4 Veien videre

7.4.1 E-bøker og brukervennlighet

E-bøker er, som nevnt tidligere, et relativt nytt fenomen, og i stadig endring. Mye har skjedd siden LSB HiOA først begynte å låne ut e-bøker. Spesialbibliotekar Terje Engdahl ved LSB HiOA mener at det kan være problematisk å snakke om e-bøker som et enkeltbegrep. Det er en definisjon som rommer mye. Formatene er ulike, bruksmulighetene er mange, tekniske restriksjoner og kjøpsrettigheter varierer fra leverandør til leverandør. Derfor kan én e-bok gi en helt annen brukeropplevelse enn en annen. Også på innkjøpssiden er det store variasjoner. Etter iPad-prosjektet bestemte HiOA seg for å kun kjøpe DRM-frie e-bøker. Dette var i høy grad et ideelt krav, og kunne ikke imøtekommes av leverandørene. De siste årene har LSB HiOA hatt stort fokus på å skaffe e-bøker uten DRM. Grunnen er at e-bøker med DRM som regel gir dårligere brukeropplevelser. Det er flere restriksjoner for bruk, og disse bestemmes av de enkelte leverandørene. Derfor vil restriksjonene variere mellom forskjellige titler. Dette kan føre til at visse e-bøker ikke kan leses hjemmefra, ikke kan lastes ned, eller skrives ut, og at man vil få problemer med å åpne dem på enkelte plattformer. Montgomery har imidlertid merket at brukergrensesnittet på flere DRM-belagte e-bøker har blitt betydelig forbedret de siste årene. I stedet for at brukeren blir nektet tilgang, får den en forklaring på hvorfor e-bokfilen ikke kan åpnes, og en eventuell løsning på problemet. Til tross for at LSB HiOA har en egen nettside for e-bøker, som viser hvordan ulike filer kan åpnes på forskjellige plattformer, har det vært vanskelig å knytte denne informasjonen direkte til e-bøkene det gjelder. Selv om hun i utgangspunktet er lite begeistret for DRM er det til syvende og sist brukervennligheten som avgjør. Hun ser derfor ikke bortifra at LSB HiOA i fremtiden kan inngå leieavtaler på e-bøker med DRM.

Engdahl mener at også leseutsyret for e-bøker følger utviklingen i resten av e-bokmarkedet. Bare i løpet av de siste par årene, etter at iPad-prosjektet ble gjennomført, har det dukket opp flere apper og tilleggsfunksjoner som optimaliserer brukeropplevelsen. E-bokfilene kan i større grad tilpasses den plattformen som den skal leses på. I tillegg har de fleste av oss blitt mer teknologisk selvsikre. Nesten "alle" har en smarttelefon, og de fleste av oss har prøvd et nettbrett. Møte med digital informasjon er ikke lenger like avskrekkende. Ifølge Engdahl er det også kommet flere apper som gjør det lettere å ta i bruk tilleggsfunksjoner når man leser e-bøker. Slik kommer e-bokens potensiale bedre til nytte. Noterings- og markeringsfunksjoner, ikke minst muligheter for å dele disse med andre brukere, skaper nye muligheter for gode læringsopplevelser. Disse appene og tilleggsfunksjonene nevnes imidlertid ikke på LSB

HiOA sine E-bok nettsider. Om disse skal ha noen påvirkning på bruken av e-bøker bør de formidles direkte til brukerne.

7.4.2 Norske e-bøker

Foruten en tre-fire titler innen sykepleieutdanningen er det ingen norske fagbøker i samlingen. Montgomery mener dette i stor grad skyldes forlagene. De norske forlagene har urealistiske økonomiske forventninger til e-bokmarkedet rettet mot høyere utdanning. Hun opplever at markedsmodellen som legges frem er tilpasset bokmarkedet for grunnskolen og videregående skole. Her kjøpes det inn et eksemplar per elev. Dette er ikke vanlig, eller realistisk, for et universitets- eller høgskolebibliotek. En slik ordning er alt for kostbar. Dessuten er det vanlig for studenter ved mange utdanninger å beholde pensumbøkene som oppslagsverk etter at utdannelsen er fullført. Utlånsmodellen som tilbys av norske forlag er en eksemplarmodell som baserer seg på leie av e-bøker underlagt DRM. Nye lisenser må kjøpes når avtalen går ut. Det betyr at LSB HiOA må kjøpe trykte utgaver, i tillegg til den digitale, for at tittelen skal være en permanent del av samlingen. Fordelen er at man alltid vil ha den mest oppdaterte utgaven av e-boken.

LSB HiOA har imidlertid, som eneste norske fagbibliotek, inngått et samarbeid med Biblioteksentralen. E-bøkene fra Biblioteksentralen er ikke DRM-frie, og får å få tilgang til dem må brukeren opprette en egen Adobe-konto. Når denne kontoen først er opprettet kan den benyttes om man ønsker å lese andre DRM-belagte e-bøker fra LSB HiOA sin samling. Biblioteksentralens e-bokløsning er først og fremst rettet mot folkebibliotek, og består av norsk skjønnlitteratur. Disse e-bøkene er ikke direkte knyttet til pensum eller undervisning, selv om de utvilsomt vil være relevante, særlig for studenter innen lærer- og bibliotekutdanningen. Hensikten med å innlemme disse e-bøkene i samlingen er i hovedsak å få inn norsk litteratur i e-boksamlingen, og å få inn litteratur som kan appellere til lesing av e-bøker, også på fritiden. Lystbetont lesing av materiale som ikke er pensumrelatert kan gi brukerne en fin innføring i det nye mediet, og også gjøre det mer attraktivt å bruke dette i skole- og jobbsammenheng. Engedahl påpeker at mye av pensumlitteraturen, særlig på de første årene av bachelorstudiene, er på norsk. Han mener at mange studenter foretrekker å lese norsk, og derfor ikke leser engelsk pensumlitteratur før sent i studiet, eller når de kommer på masternivå. Om den digitale litteratur ikke er på norsk, velges denne bort. Da blir ikke e-bøker en naturlig del av hverken undervisnings- eller studiesituasjonen. For mange vil det være utfordrende nok å lese på et uvant språk, om man ikke i tillegg skal gjøre det på et ukjent

medium. Derfor mener Engdahl at flere norske titler i e-boksamlingen vil appellere til økt bruk. Dette hevdes også av Benedetto et al. (2013). De skriver at aversjonen mot digital lesing har en kulturell forklaring, og ikke en kognitiv. Siden de fleste av oss har lært oss å lese via papirbøker, er dette det mediumet vi er vant til, og derfor har det også blitt det foretrukne.

7.4.3 Prioritering av digitalt materiale

I årsmeldingen fra 2013 slås det fast at e-bøker skal få en større plass i LSB HiOA sitt tilbud. Montgomery mener også at det er ingen tvil om at dette er et område som vil vokse betraktelig de kommende årene. Parallelt med at HiOA beveger seg i retning mot å bli et universitet, må også Læringscenteret holde tritt. Da er det nødvendig med en seriøs satsing på digital litteratur. Til tross for at LSB HiOA ikke har gått like langt som Universitetsbiblioteket i Tromsø, og aktivt gått inn for en innkjøpspolitikk der digitalt materiale skal velges fremfor trykt, forteller Montgomery at man i praksis prioriterer e-bøker fremfor trykte. Er prisen overkommelig, og brukerløsningen god, kjøper man heller den elektroniske versjonen av boken, fremfor den trykte. Dette har for lengst skjedd med LSB HiOA sin tidsskriftssamling. Også når det kommer til fjernlån har man begynt å undersøke om det kan være rimeligere å kjøpe e-boken fremfor å låne inn et papireksemplar. Håndtering av trykte bøker som skal sendes mellom bibliotek tar mye tid og ressurser. Brukeren må også vente mens posten går sin gang, og fysisk komme til biblioteket for å hente boken. Om man istedet velger å kjøpe en e-bok sparer man både bibliotekarere og brukere for mye tid og ressurser.

7.4.4 Markedsføring

En utfordring med e-bøker er markedsføring. Montgomery påpeker at kan det være vanskelig å få vist frem noe som ikke er fysisk. Papirbøker har på mange måter et større eksponeringspotensiale enn digitale ressurser. HiOA sine nettsider er fylt til randen av informasjon, og både studenter og tilsatte vet at det kan være en utfordring å finne det man leter etter. I digitale omgivelser som i utgangspunktet er preget av mye støy er det krevende å få igjennom et budskap. For tiden jobbes det aktivt med å lage korte filmsnutter som skal fremme e-boktilbudet. Tidligere har man prøvd å ha stands utenfor bibliotekrommet, men dette ga liten effekt. Montgomery mener at det er viktig at e-bøkene er synlige i katalogen, og en måte å sikre dette på er at de utgjør et visst volum av den totale samlingen. Men med tanke på at ikke alle brukere jevnlig sjekker bibliotekskatalogen, med mindre de leter etter spesifikke dokumenter, bør man også sørge for at e-bøkene er synlige også utenfor katalogen. I en undersøkelse gjort i forbindelse med en bacheloroppgave fant Søggen ut at 48% av studentene

ved HiOA ikke var klar over at det var mulig å låne e-bøker ved Læringscenteret. Som hun påpeker er det ikke mulig å benytte seg av et tilbud om man ikke vet at det eksisterer (Søgnen, 2013).

8. DISKUSJON

Som Engdahl påpeker går utviklingen av e-boktilbudet i bibliotek tregt. Da HiOA begynte å tilby e-bøker for 10 år siden var forventningene høye. I dag er man kanskje litt mer tilbakeholden. Tendensen i norske fagbibliotek er at papirboksamlingen minsker, og den digitale boksamlingen øker. I likhet med Sverige har også norske fagbibliotek et langt større e-boktilbud enn landets folkebibliotek. Mye av dette skyldes at det e-boksamlingene ved fagbibliotek i hovedsak består av engelskspråklig pensumlitteratur (Macevičiūtė og Borg, 2013). Markedet for norske, og svenske, e-bøker er fremdeles i startgropen. Det har vært vanskelig for norske forlag og bibliotek å komme til enighet om en god avtale, noe som fører til at utvalget av titler har vært begrenset, og at titler har blitt holdt tilbake i viss periode for å trigge salg. For fagbibliotek har det ikke vært like problematisk. Ifølge Engdahl kan de fleste elektroniske lærebøker skaffes langt raskere enn papirbøker. Thaulé oppfatter at LSB HiOAs e-bokleverandører ser på fagbibliotek som en god plattform til å formidle litteratur. Av egen erfaring hevder han at tilsatte ved universitet og høyskoler sjelden kjøper inn alt av pensumlitteratur fra egen lomme. Det forventes av både tilsatte og studenter at biblioteket skal ha tilgjengelige eksemplarer av pensumlitteratur. Slik kan fagbibliotek fungere som en sikker inntektskilde for e-bokleverandører. Det er fremdeles leverandørene som dikterer innkjøpsavtaler, og holdningen blant leverandørene har lenge vært at bibliotekene skader markedet fordi de formidler litteraturen gratis. Om leverandørene i større grad begynner å se på bibliotekene som en positiv aktør i markedet, og en som god formidlingsarena, kan det bety at bibliotekene gis større spillerom når det kommer til forhandlinger.

En annen faktor som skiller fagbibliotek og folkebibliotek når det kommer til e-bokinnkjøp er at de fleste fagbibliotek som oftest opererer med betydelig større budsjetter enn folkebibliotek (Macevičiūtė og Borg, 2013). Fagbibliotek tilhører en moderinstitusjon som kan tilby en økonomisk trygghet. HiOA er heldige som har et solid budsjett til rådighet, og at de har tilsatte som synes det er viktig å satse på e-bøker. De har kunnet eksperimentere med ulike løsninger og utlånsmodeller. Slike muligheter er det ikke alle bibliotek som har. God økonomi har vært en avgjørende faktor for at LSB HiOA har kunnet være fleksible og eksperimentelle ved e-bokinnkjøp.

E-bokmarkedet er fremdeles nytt, og bibliotek så vel som leverandører, sliter med å navigere seg frem til gode løsninger. Teknologien knyttet til e-bøker kan oppfattes som disruptiv. Disruptiv teknologi kjennetegnes ved at den forbedrer et produkt eller en tjeneste på en måte

som markedet ikke forventer. Christensen definerer en disruptiv innovasjon som et produkt eller en tjeneste beregnet for et nytt sett med kunder (sitert Wikipedia, 2015b). Disruptive innovasjoner gjør eksisterende forretningsmodeller irrelevante (Andersen, 2006).

Teknologiske utfordringer knyttet til e-bøker påvirker brukervennligheten. Leserutstyr og filformater utdateres raskt. Det er krevende å finne gode løsninger når det stadig dukker opp nye utfordringer. I bibliotekenes verden er det særlig DRM som skaper et problem når det kommer til e-bøker. DRM begrenser bruksmulighetene til e-bøkene. Det vanskeliggjør deling og bruk. I HiOA sin årsmelding for 2012 står det at LSB sin viktigste oppgave er å skaffe enkel og sikker tilgang til informasjonskilder (HiOA, 2013). Fordi DRM på mange måter vanskeliggjør denne tilgangen har det vært viktig for LSB HiOA å kunne skaffe e-bøker som ikke har DRM. Disse e-bøkene er dyrere og utvalget er mindre. En rangering på grunnlag av innhold og relevans kan avgjøre hvilke typer e-bøker som skal kjøpes som en del av de ulike utlånsmodellene. Pensumbøker bør være DRM-frie. Da er de en permanent del av samlingen, samtidig som brukerne har enkel tilgang. Tillegglitteratur kan med fordel kjøpes i store pakker. Oppslagsverk vil fungere godt som abonnementsbaserte tjenester. Da er man sikret en stadig oppdatering av innholdet.

Et av hovedprinsippene i planen for samlingsutvikling ved LSB HiOA (HiO, 2010) er at innholdet i de innkjøpte e-bøkene skal ha en faglig verdi og kvalitet. Men det bør også tas i betraktning at ikke alle typer tekster egner seg like godt i elektronisk form. Dahl og Møgen (2014) har beskrevet hvordan ulike plattformer og tekster påvirker den digitale leseropplevelsen. Kortere tekster, som tidsskriftartikler, eller enkle bokkapitler, egner seg godt for elektronisk lesing. Også bøker som ikke leses fra perm til perm, og som i praksis brukes mer som et oppslagsverk, er egnet for denne type lesing. Lesing av lengre tekster, som en hel bok, gir dårligere leseropplevelser. Avhengig av leseplattformen som benyttes skaper slik lesing ofte tretthet i øyne. I tillegg skjer det noe med læringsprosessen når man mister det haptiske aspektet. Å holde i boken, og å bla i sidene gir en annen oversikt enn å lese på skjerm. Undersøkelser viser at man rett og slett lærer på en annen måte når man leser på skjerm, enn når man leser på papir. At ikke alle tekster egner seg like godt som i elektronisk format er absolutt noe som bør tas hensyn til når man kjøper inn e-bøker.

Siden e-bøker ofte kjøpes i store pakker med flere tusen titler, kommer det stadig opp spørsmål om hvorvidt bibliotekene mister kontroll over samlingsutviklingen ved e-bokinnkjøp. Det kan virke som om de innkjøpsmodellene som gir bibliotekene størst kontroll

over samlingen sin, også er de det mest ressurskrevende, både økonomisk og tidsmessig. Velger man å kjøpe inn store pakker fra leverandører som dekker flere forlag, er man sikret å få en god spredning i litteraturen. Dette kan passe godt for bibliotek ved utdanningsinstitusjoner som tilbyr utdanning innen flere ulike fagfelt, slik som HiOA gjør. Men det er svært vanskelig å kontrollere hvorvidt alle titler er like relevante, når antall titler nærmer seg 100 000. På en annen side er det ekstremt ressurskrevende å lete opp enkelttitler hos ulike forlag, og sammenligne priser og vilkår. Det tar mye tid, og i tillegg er dette den dyreste måten å gjøre innkjøp på. LSB HiOA har en eklektisk og krevende brukergruppe. Den består av studenter på ulike nivåer, utvekslingsstudenter, tilsatte og forskere. I tillegg er det stort spenn i fagfelt. Dette gjenspeiles i biblioteksamlingen. Biblioteket opplever å måtte kjøpe inn mye tilleggslitteratur som ikke nødvendigvis er direkte knyttet til fagene ved skolen, som for eksempel lovsamlinger og skjønnlitterære titler.

Som fenomen er det vanskelig å favne e-bøker under ett fellesbegrep. Derfor er det også vanskelig å behandle alle e-bøker likt. Ulike formater krever ulike løsninger. Da LSB HiOA prøvde ut en PDA-basert utlånsmodell viste det seg at utvalget av bøker muligens var for stort. Det ble kjøpt inn en del bøker som hadde tvilsom faglig relevans og kvalitet. Likevel mener Engdahl at dette på mange måter er en god innkjøpsmodell fordi den involverer brukeren i veldig høy grad. Et av to hovedprinsipper i HiOAs innkjøpspolitikk er tross alt å bygge opp samlingen ut ifra brukerens konkrete behov og ønsker. PDA-modellen er en effektiv måte å imøtekomme denne utfordringen på. Men uten restriksjoner kan en slik løsning fort bli kostbar. Svenske folkebibliotek hadde i 2011 en utlånsmodell som illustrerer dette. Brukerne hadde fri tilgang til e-bøkene, noe som gjorde at man slapp ventelister, men biblioteket måtte betale 20 kroner per utlån. Det førte til at store deler av budsjettet gikk til bestselgere som “Jeg er Zlatan” (Malm, 2011). I LSB HiOAs tilfelle varte budsjettet for PDA-modellen i ett år. Modellen oppfylder et viktig prinsipp i planen for samlingsutvikling, den tar brukernes konkrete ønsker og behov på alvor. Fallgruppen ved denne løsningen er at det er vanskelig å kontrollere utgiftene, fordi man ikke kan forutse hvor mye som kommer til å bli kjøpt inn. Den fratår bibliotekarene en viss kontroll over innholdet i samlingen. Antall titler er for stort til å gjennomgå, og fordi det ikke er mulig å legge til titler som man ønsker, er man prisgitt de som allerede befinner seg i samlingen. Den eneste måten å påvirke utvalget på er valg av forlag som inngår i ordningen, og begrensninger innen fagfelt og tema. Bøkene er også DRM-belagte, noe som går utover brukeropplevelse og bibliotekets eierskap til dem.

Innkjøpsmodeller der brukeren selv velger hvilke bøker som kjøpes inn kan fungere bra, i hvertfall så lenge biblioteket selv får bestemme hvilke titler det kan velges blant. LSB HiOA har valgt å kombinere ulike innkjøpsmodeller for å møte brukernes behov best mulig, og i tillegg sikre at samlingen består av relevant og aktuell litteratur. De har valgt å gjøre midlertidige avtaler med leverandører som leverer pakkeløsninger, det vil si at avtalen har en varighet på rundt to år. Det gjør at LSB HiOA har mulighet til å bytte til andre leverandører om samarbeidet, eller produktet, skulle fungere dårlig. Dette virker på mange måter som en god løsning som sikrer at den innkjøpte litteraturen favner bredt, samtidig som den tilfredstiller krav til kvalitet, aktualitet og relevans. På en annen side kan man spørre seg om ordningen fører til at e-boksamlingen blir like midlertid som leverandøravtalene, og om LSB HiOA snarere leier bøkene istedet for å eie dem?

HiOAs største campus er plassert midt i sentrum av Oslo. Her er det trangt om plassen, og biblioteket har et svært begrenset område å utfolde seg på. Derfor har det vært viktig for LSB HiOA å minske den fysiske samlingen slik at bibliotekrommet i større grad kan brukes som et arbeids- og oppholdsrom. Å erstatte fysisk materiale med digitale ressurser er et viktig ledd i denne utviklingen. En annen grunn til at digitalt materiale prioriteres er at det lett kan deles. LSB HiOA består av fire åpne filialer, i tillegg til NOVA-biblioteket og Sandvika. Flere ganger daglig sendes det mengder med fysiske bøker mellom filialene. Om disse bøkene hadde vært elektroniske filer ville man spart mye tid og ressurser. I LSB HiOA sin e-bokpolitikk har det vært særlig vektlagt at e-bøker bør være DRM-frie. Dette skal sikre nettopp enkel deling, og trygg lagring.

Fjernlån er en stor utfordring når det kommer til e-bøker. Fjernlån er en viktig del av biblioteksamarbeidet. Det gjør at man kan skaffe brukere materiale som man ikke har i egen samling, uten at man trenger å kjøpe dem inn. I Nasjonalbibliotekets retningslinjer for fjernlån for fag- og folkebibliotek (2014) står det følgende:

Lånesamarbeidet skal gi best mulig utnyttelse av felles bibliotekressurser og er selve ryggraden i biblioteksamarbeidet. Et velfungerende fjernlånsamarbeid er en forutsetning for at biblioteksystemet fungerer effektivt til beste for bibliotekbrukerne. Det handler om å sikre best mulig tilgang til landets samlede bibliotekressurser for alle, uavhengig av bosted eller tilknytning til utdanningsinstitusjon.

E-bøker er derimot låst til det biblioteket som har kjøpt den inn, og kan per i dag ikke fjernlånes. Dette kan bli problematisk om stadig flere bibliotek velger e-bøker fremfor trykte bøker. Den digitale delen av samlingen kan ikke deles, noe som vil gå utover bibliotek med mindre samlinger, og lavere budsjetter. I verste fall kan det oppstå et kvalitativt skille mellom de bibliotekene som har økonomi til å kjøpe dyre ressurser, og de som ikke har det. I følge Nasjonalbiblioteket (sitert Cicconi, 2013) er det universitetsbibliotekene som er de største bidragsyterne i fjernlånsamarbeidet. Det er også disse bibliotekene som har sterkest økonomi og hvor den digitale delen av samlingen vokser seg stadig større enn den fysiske. I praksis betyr det at flere ressurser er sperret for tilgang for brukere på grunnlag av bibliotektilhørighet. Dette er en utvikling som går stikk i strid med retningslinjene fra Nasjonalbiblioteket.

En annen utfordring for LSB HiOA er markedsføring av e-bøkene i samlingen. I og med at e-bøker ikke er fysiske kan man ikke stille dem ut eller formidle dem på samme måte som vanlige bøker. Om brukeren ikke beveger seg inn i bibliotekskatalogen, vil den ikke få øye på e-bøkene. Da er den allerede i en søkeprosess. Man har ikke samme browsing-muligheter som når man beveger seg langs bokhyllene eller kommer over en utstilling i biblioteklokalet. E-bøkene har mindre eksponeringspotensiale, og tvinger derfor bibliotekene til å tenke nytt. Å formidle digitale ressurser bør kanskje ikke være en kjempeutfordring når man jobber innen informasjonsvitenskap. Det vanskelige er kanskje å finne riktige kanaler. Til tross for at de fleste av oss i dag befinner oss på nett, og bruker mye tid der, er det kanskje ikke bibliotekets hjemmesider som blir besøkt hyppigst. Et generelt problem med HiOA sine hjemmesider er at det formidles veldig mye informasjon til veldig mange, ulike brukergrupper. Da er det lett for at det meste oppfattes som unødig støy som eventuelle budskap drukner i. LSB HiOA har heller ikke valgt å rette e-boktilbudet mot spesielle brukergrupper. Til tross for at noen av bibliotekarene opplever at det er særlig tilsatte ved HiOA som stiller seg mest skeptiske til e-bøker, har LSB HiOA ikke valgt å kjøre e-bokprosjekter rettet mot spesifikke brukergrupper.

Det er ingen tvil om at e-bøker får en stadig større plass i bibliotekenes samlinger. E-bøkene byr på mange fordeler for bibliotekene. Men er de like attraktive for brukerne som for bibliotekarene? En undersøkelse utført ved University of California Los Angeles (Mizrachi, 2015) viser at studenter får et større læringsutbytte når de leser på papir. Flertallet av respondentene i undersøkelsen svarte at de også foretrakk å lese på papir. Noen av studentene valgte imidlertid å bruke elektroniske versjoner av et dokument, til tross for at de foretrakk

den trykte, og selv om de visste at papirutgaven ville gi en bedre læringsopplevelse. Mizrachi hevder at studentene, i likhet med de fleste av oss, velger det alternativet som krever minst mulig innsats. Trykte bøker er kostbare og tunge å bære på. Elektroniske utgaver sparer studentene for tid, energi og penger. En respondent forteller at når valget står mellom å lese på skjerm, og å skrive ut en papirversjon av en tekst, er det tid og kostnad som avgjør. "I would rather have them in print but would not want to waste so much time and money printing them" (Mizrachi, 2015). I praksis betyr det at kravet om tilgjengelighet går på bekostning av kvalitet. Hvorfor har bibliotekene et så stort fokus på å skaffe digital tilgang, når ressursene de skaffer tilgang til i utgangspunktet ikke er ønsket av brukerne, og i tillegg gir en dårligere bruks- og læringsopplevelse enn trykte ressurser?

I forbindelse med bacheloroppgaven sin undersøkte Søggen i 2013 bruken av e-bøker blant studenter ved HiOA. Hun kom frem til at mange av studentene var positivt innstilt til e-bøker, men at de hadde liten kunnskap om HiOA LSB sitt e-boktilbud. Hvorvidt studentene ønsket å bruke e-bøker var avhengige av e-bokens tilgjengelighet, om den var enkel å laste ned og at den kunne leses fra ulike plattformer. Likevel svarte over halvparten av respondentene at de foretrakk papirbøker fremfor e-bøker. 26% mente at det hva boken skulle brukes til var avgjørende for foretrukket format. Kun 19% foretrakk e-bøker i studiesammenheng. Søggen mener at det er teknologiske mangler som gjør e-bøkene lite attraktive i studiesammenheng. Det må flere tilleggsfunksjoner på plass før e-boken kan bli en optimal læringsplattform. Det er særlig mulighet for å understreke tekst, enkel nedlasting til lesebrett og søkbar tekst som etterspørres. Hun mener også at brukerne kan blir forvirret av at e-bøker har ulikt utseende, og av at teknologiske restriksjoner varierer fra leverandør til leverandør. Oppgaven ble skrevet før LSB HiOA byttet e-bokleverandør, derfor vil ikke alle observasjonene være like gyldige i dag. Likevel er det verdt å merke seg at brukerne vektlegger bruken av boken når de avgjør hvilket format de ønsker å lese den i. Bøker som skal leses fra perm til perm er ikke attraktive som e-bøker for flesteparten av respondentene. Dette er et aspekt som bør tas hensyn til ved innkjøp. Tilgjengelighet er en annen avgjørende faktor for brukerne. Respondentene i Søggens undersøkelser sier at det som er fordelen med e-bøker er at de er lett tilgjengelige og at de er transportable, de kan nås fra hvor som helst. Dessverre viser det seg at DRM begrenser denne egenskapen i stor grad.

9. KONKLUSJON

Innkjøpspolitikken for e-bøker ved LSB HiOA bærer preg av å være laget for et universitet- og høyskolebibliotek. LSB HiOA har hatt et solid budsjett til rådighet når de har utviklet sine digitale tjenestene. Økonomien til LSB HiOA har gjort det mulig å utforske ulike løsninger. I tillegg er den digitale litteraturen, så vel som leverandørene, nesten utelukkende internasjonale. Det gir en større bredde i utvalg og markedsmodeller. Til tross for at det er hentet inn eksterne retningslinjer, baserer innkjøpspolitikken seg i høy grad på erfaringer gjort internt ved institusjonen. E-bøker er en del av en disruptiv teknologi. Denne teknologien har endret markeder og forbruksmønstre. Når det gjelder e-bøker sin plass i bibliotekets samlinger er det fremdeles flere spørsmål enn svar. Det ligger mye uforløst potensiale i e-bøkene, og det mangler fremdeles løsninger som utnytter dette til det fulle. For LSB HiOA har det vært viktig å være en del av utviklingen siden starten. De tilsatte som ble intervjuet i forbindelse med denne oppgaven anser fremdeles e-bokmarkedet for å være i en startfase som preges av prøving, feiling og tilvenning. Det er først de to siste årene at de har sett løsninger som tilfredstiller alle involverte parter; leverandører, biblioteker og sluttbrukere.

Brukerne utgjør kjernen i LSB HiOA sin innkjøpspolitikk. Brukeren skal være sikret enkel og sikker tilgang til relevante læringsressurser. I tillegg skal konkrete ønsker og behov være avgjørende for innkjøp. Den ideelle utlånsmodellen som LSB HiOA har skissert opp i retningslinjene sine er en modell som utnytter e-bøkernes potensiale til det fulle. I realiteten er det for mange teknologiske og markedsskapte hindre til at alle innkjøpskriteriene kan oppfylles. I sitt e-boktilbud har LSB HiOA derfor valgt å kombinere flere ulike løsninger for å best mulig imøtekomme brukernes behov. Løsningene som er valgt skal i høyest mulig grad gi brukere enkel tilgang til ressurser, uavhengig hvor brukerne befinner seg, hvilke plattformer de bruker og når på døgnet de ønsker tilgang.

E-bøker tilbyr uten tvil mange fordeler for bibliotek. Som digitale filer opptar de ikke fysisk plass i bibliotekrommet. I utgangspunktet kan de deles fritt, uten slitasje, og de kan brukes uavhengig av tid og sted. De sparer både bibliotekarere og brukere for tid. Men hvorvidt brukerne faktisk ønsker e-bøker er et spørsmål som fortjener mer oppmerksomhet. Begrunnelsen for at e-bøker skal innlemmes i samlingen bør bygge på mer enn at det er praktisk. Undersøkelser viser at lengden på elektroniske dokumenter ofte er avgjørende for om de blir lest eller ikke. Derfor bør innholdet i e-bøker kanskje spille en enda større rolle når det kommer til vurdering av innkjøp. At e-bøkene finnes i samlingen, og at de er

brukervennlige, har heller ikke særlig betydning om ikke brukerne er klar over at de er der. Markedsføring av e-bøker er et interessant område for videre undersøkelser.

10. LITTERATUR

- Andersen, E. (2006, 7. januar). Når den gode teknologien taper. *Aftenposten, Meninger, Kronikker*. Hentet fra: <http://www.aftenposten.no/meninger/kronikker/Nar-den-gode-teknologien-taper-6380905.html>
- Benedetto, S., Draï-Zerbib, V., Pedrotti, M., Tissier, G., & Baccino, T. (2013). E-readers and visual fatigue. *PLoS ONE*, 8(12). Hentet fra: <http://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0083676>
- Cicconi, R. (2013). *E-bøker i norske universitets- og høyskolebibliotek*. (Bacheloroppgave, Høgskolen i Oslo og Akershus). R. Ciccone, Oslo.
- COUNTER. Hentet fra: <http://www.projectcounter.org/index.html>
- Dalland, O. (2012). *Metode og oppgaveskriving for studenter*. 5. utg. Oslo: Gyldendal.
- Dahl, T. A. (2012). E-bøker : Teknologisk tilstandsrapport. *Bok og Bibliotek*. Hentet fra: <http://www.bokogbibliotek.no/e-boker-teknologisk-tilstandsrapport>
- Dahl, T. A. & Mangen, A. Deep reading i biblioteket: Et kritisk lys på håndteringen av e-bøker i fag- og folkebibliotek. *Nordisk Tidsskrift for Informationsvidenskap og Kulturformidling*, 4 (1), 5–21. Hentet fra <http://ntik.dk/2015/Nr1/Dahl.pdf>
- Eikebrokk, T., Grødem Knutsen, B., & Thaulé, J. (2011). Exploring handheld devices and digital learning: The iPad project at Oslo University College. *ScieCom Info*, 7(3). Hentet fra <http://www.sciecom.org/ojs/index.php/sciecominfo/article/view/5277>
- Elnan, C. (2012, 22. oktober.) *Fikk Amazon-konto slettet og mistet alle bøkene hun hadde kjøpt*. NRK, Kultur og underholdning. Hentet fra: <http://www.nrk.no/kultur/mistet-alle-kindle-bokene-1.8367977>
- Fieldhouse, M. & Karshall, A. (2012). *Collection development in the digital age*. London: Face Publishing.

Høgskolen i Oslo (2010). *Plan for samlingsutvikling ved Læringscenteret ved HiO (2010)*.

Oslo: HiO. Hentet fra:

http://www.hioa.no/eng/Mediabiblioteket/node_52/LSB/node_9467/Plan-for-samlingsutvikling-ved-Laeringscenteret-ved-HiO-2010

Høgskolen i Oslo og Akershus. (2012). *Høgskolen i Oslo og Akershus, Læringscenter og bibliotek 2012, Årsmelding*. Oslo: HiOA. Hentet fra:

http://www.hioa.no/Mediabiblioteket/node_52/LSB/node_9467/AArsmelding-2012-for-Laeringscenter-og-bibliotek-ved-Hoegskolen-i-Oslo-og-Akershus

Høgskolen i Oslo og Akershus. (2014) *Årsmelding LSB 2013*. Oslo: HiOA. Hentet fra:

http://www.hioa.no/Mediabiblioteket/node_52/LSB/aarsmelding-LSB-2013

Høgskolen i Oslo og Akershus. (2015a) *Årsmelding LSB 2014*. Oslo: HiOA. Hentet fra:

http://www.hioa.no/LSB/node_7930/AArsmelding-2014-Laeringscenter-og-bibliotek

Høgskolen i Oslo og Akershus. (2015b). *Om HiOA* <http://www.hioa.no/Om-HiOA>

Høgskolen i Oslo og Akershus. (2015c). *E-bøker HiOA LSB* Hentet fra:

<http://www.hioa.no/LSB/Oppgaveskriving/E-boeker>

Høgskolen i Oslo & Høgskolen i Akershus, (udatert). *Én høgskole på vei mot universitet*.

Hentet fra: <http://hio-hiak.no/content/view/full/972>.

Johannessen, A., Tufte, P. A. & Christoffersen, L. (2010). *Introduksjon til samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Abstrakt

Kvale, S. & Brinkmann, S. (2010). *Det kvalitative forskningsintervju*. 2 utg. Oslo: Gyldendal Akademisk.

- Macevičiūtė, E. & Borg, M. (2013). The current situation of e-books in academic and public libraries in Sweden. *Libellarium: journal for the history of writing, books and memory institutions*. 6(1-2), 13-28. Hentet fra:
<http://web.b.ebscohost.com/ehost/detail/detail?vid=3&sid=d403abbf-47ff-4cb3-a469-a6dd3a782d13%40sessionmgr112&hid=115&bdata=JnNpdGU9ZWZwhvc3QtbGl2ZQ%3d%3d#db=lls&AN=95946932>
- Macevičiūtė, E., Borg, M., Kuzminiene, R., & Konrad, K. (2014). The acquisition of e-books in the libraries of the Swedish higher education institutions. *Information Research*, 19(2). Hentet fra <http://www.informationr.net/ir/19-2/paper620.html>
- Malm, A. (2011, 9. desember). E-boksuksess kveler bibliotekene. *NRK, Kultur og underholdning*. Hentet fra: <http://www.nrk.no/kultur/bok/e-boksuksess-kveler-bibliotekene-1.7907008>
- Mincic-Obradovic, K. (2011). *E-books in academic libraries*. Auckland: Chando.
- Mizrachi, D. (2015). Undergraduates' Academic Reading Format Preferences and Behaviors. *The Journal of Academic Librarianship*, 41(3), May 2015, 301–311. doi: 10.1016/j.acalib.2015.03.009
- Nasjonalbiblioteket (2014). *Retningslinjer for fjernlån for fag- og folkebibliotek*. Hentet fra: <http://www.nb.no/Bibliotekutvikling/Tall-og-fakta/Lover-og-retningslinjer>
- Nasjonalbiblioteket (2013). *Fagbibliotekstatistikk kommentarer 2012*. Hentet fra: <http://www.nb.no/Bibliotekutvikling/Tall-og-fakta/Statistikk-for-norske-bibliotek/Fag-og-forskningsbibliotek>
- Nasjonalbiblioteket (2011). *Fag- og forskningsbibliotek 2005 – 2010: E-bøker/Databaser*. Hentet fra: <http://www.nb.no/Bibliotekutvikling/Tall-og-fakta/Statistikk-for-norske-bibliotek/Fag-og-forskningsbibliotek>
- Olsen, M. H. (2011). *E-bøker, kulturrådet og støtteordninger : en oppdatering. Hovedtrekk i utviklingen gjennom 2010 med noen anbefalinger*. (Kulturrådet-rapport 2011). Hentet

fra: <http://www.kulturradet.no/documents/10157/09c489f5-9b0b-44c7-a0ef-f2cb1ac8febe>

Omsjø, K & Underthun, H. (1999). *Anskaffelsespolitikk og samlingsutvikling i en digital verden.*(Skrifter fra RBT/Riksbibliotekjenesten, nr.96). Riksbibliotekjenesten: Oslo.

Portico. (2015). *About Portico*. Hentet fra: <http://www.portico.org/digital-preservation/about-us>

Prytz, Ø. (2013). *Litteratur i digitale omgivelser : en forstudie*. Kulturrådet: Oslo. Hentet fra: <http://www.kulturradet.no/documents/10157/4a8f2801-5d57-4ec0-8b0e-a2bb4204fd45>

Sandberg, A. (2015). *E-bøker (valgfag)*. HiOA: Oslo. Hentet fra: http://edu.hioa.no/bibv3000_e-boker/20150202_okonomiske_rammer.pdf

Store norske leksikon. (2009). *E-bøker*. Hentet fra: <https://snl.no/e-bok>

Søgnen, H. (2013). *E-bøker i høyere utdanning : En undersøkelse om bruk av e-bøker blant bachelorstudentene ved Høgskolen i Oslo og Akershus*. (Bacheloroppgave). Høgskolen i Oslo og Akershus, Oslo.

Universitetsbibliotek Oslo (2014, 2. desember). *Kriterier for innkjøp av e-bøker*. Hentet fra: <http://www.ub.uio.no/om/kriterier-innkjop-eboker.html>

Universitetsbiblioteket i Tromsø. (2011, 18. august) *UB først i Norge: E-bøker i stedet for trykte bøker*. Hentet fra: http://uit.no/nyheter/artikkel?p_document_id=255563

Vassiliou, M. og Rowley, J. (2008). Progressing the definition of “E-book”. *Library Hi Tech*, 26(3), 355 - 368. doi: <http://dx.doi.org/10.1108/07378830810903292>

Walters, W. H. 10. januar, (2013) E-books in academic libraries :Challenges for sharing and use. *Journal of Librarianship and information science*. doi: 10.1177/0961000612470279

Wikipedia. (30. august 2014). *Digital Rights Management*. Hentet fra:

http://no.wikipedia.org/wiki/Digital_rights_management#Andre_former_for_DRM

Wikipedia. (2015a, 21. mars). *Universitetet i Tromsø - Norges arktiske universitet*. Hentet fra:

http://no.wikipedia.org/wiki/Universitetet_i_Troms%C3%B8_%E2%80%93_Norges_arktiske_universitet

Wikipedia. (2015b, 17. februar). *Disruptiv teknologi*. Hentet fra:

http://no.wikipedia.org/wiki/Disruptiv_teknologi

11. PERSONLIG KOMMUNIKASJON

Engdahl, T. (2015, 16. april). Intervju

Montgomery, M. (2015, 23. april). Intervju

Thaule, J. (2015, 9. april). Intervju